

ТРИПІЛЛЯ ОЧИМА НАУКОВЦІВ І ПОЛІТИКІВ

За останні роки трипільська культура трансформувалася в цивілізацію і з пересічної археологічної проблеми перетворилася на актуальну складову політичного життя України. На державному рівні проголошується рік Трипільля в Україні, засновується благодійний фонд «Трипільля», очолюваний народними депутатами України, які організують і фінансують спеціальні наукові конференції, пишуть розлогі методологічні статті з проблематики Трипільля до археологічних видань. Яскраві приклади уваги політиків до трипільської проблеми знаходимо у щойно виданій коштам благодійного фонду «Трипільля» і товариства «Просвіта» збірці «Трипільська цивілізація у спадщині України» (К., 2003). Ця стаття присвячена етиологічним і політичним аспектам проблеми Трипільля. Що, власне, відомо про етногенетичні характеристики носіїв трипільської культури і що навколо неї коїться в колах сучасних українських політиків?

Трипільська археологічна культура займає особливе місце в українській національній свідомості. «Незбагненна українська душа» обирає за свою матір із багатущої археологічної спадщини України саме Трипільля. Причини такого вибору ірраціональні і не піддаються логіці здорового глузду. На питання, де, як і коли жили трипільці, більшість прибічників трипільського походження українців відповідає приблизно так: «Де і коли вони жили не знаю, а що були українцями — знаю точно».

Проте врешті-решт, хто сказав, що національний міф як важлива складова національної самосвідомості обов'язково має будуватися за принципами наукової логіки? Скоріше навпаки.

Так чи інакше, я не вважаю трипільців, що прийшли в Україну наприкінці VI тис. до н. е. з території Трансильванії та Молдови, ні українцями, ні, тим більше, семітами, як помилково нещодавно написав народний депутат В. Черняк, посилаючись на мою книгу 1999 р. «Первісна історія України». У ній трипільська культура пов'язується не з семітами, а з хато-хуритами Анатолії¹. Дивна помилка В. Черняка стає зрозумілою після ознайомлення з його вступною статтею до збірки «Трипільська цивілізація у спадщині України» (К., 2003). Виглядає так, В. Черняком переконаний, що на Близькому Сході «тільки шумери й хети не були семітами»². Незручно навіть нагадувати доктору наук, що, крім семітів, там мешкало значно більше несемітських народів: хати, хурити, урартійці, еламо-дравиди, а також етноси індоєвропейської мовної сім'ї: палайці, лувійці, фрігійці, карійці, вірмени, філістимляни, мітанійці, сучасні курди і багато інших. Так що визнання хато-хуритів Малої Азії пращурами трипільців ніяк не означає «прасемітизацію» останніх.

За цим принципом «прасемітизаторами Трипільля» можна назвати практично всіх сучасних археологів. Адже всі вони вважають Трипільля північно-східним форпостом балкано-дунайського неоліту, який генетично пов'язують з Близьким Сходом, де за В. Черняком «тільки шумери й хети не були семітами». Що ж відомо науці про генезу та етнічну належність трипільців?

Археологічні дані неспростовно свідчать, що Трипільля є крайнім північно-східним проявом свосхідного світу найдавніших землеробів Європи, відомих під назвою балкано-дунайського неоліту. Проте й на Балканах ця людність не була автохтонною, тому що її пращури прийшли сюди з Близького Сходу, точніше, з півдня Малої Азії (див. рисунок).

Як відомо, близько 10 тис. років тому криза мисливського господарства в Сирії, Палестині, на півдні Анатолії зумовила винайдення і поширення відтворювального господарства — мотичного землеробства та примітивного тваринництва. Вирощування пшениці, ячменю, розведення овець, кіз забезпечило суспільство їжею і призвело до демографічного вибуху на Близькому Сході. Над-

Розселення найдавніших землеробів з Південної Анатолії у VII—III тис. до н. е.

Провідну роль у неолітизації Балкан відіграли переселенці з південноанатолійського центру, де у VII—VI тис. до н. е. була поширена культура Хаджилар⁴. Балкано-дунайський неоліт має прямі паралелі в матеріалах цієї культури, носіями якої, на думку дослідників, були протохати. Поступово просуваючись на північ, нащадки найдавніших близькосхідних землеробів досягли Дунаю і рушили його долиною на захід у Центральну Європу і на схід у Правобережну Україну. Так, разом із навичками землеробства і тваринництва близькосхідний за походженням етнокультурний комплекс поширився в VII—IV тис. до н. е. у Південній Європі та на півдні Центральної Європи. Трипільська культура — яскравий прояв цього культурно-історичного явища між Східними Карпатами і Дніпром.

Аналіз господарства, побудови будівництва, матеріальної та духовної культур, орнаментики, скульптури, ритуалів і вірувань неолітичних культур Балкан, Подунав'я, Правобережної України (Караново, Хамаджія Вінча, ЛСК, Боян, Гумельниця, Кукутені, Трипілля тощо) демонструє виразні малоазійські паралелі⁵. Про південноанатолійські корені неоліту Балкан і Подунав'я свідчать набір domestikованих рослин і тварин, дикі пращури яких були Близькому Сході⁶, типологія кераміки⁷. Прямі анатолійські паралелі мають простежені за матеріалами трипільської культури культу жіночого божества родючості, священного бика, небесного змія, ритуальні поховання дітей та бичачих голів під підлогою жител тощо⁸.

Північними сусідами цих найдавніших землеробів Європи були мисливці та рибалки Німецької, Польської, Поліської низовин та Лівобережжя Дніпра. Ця первісна, досить відстала людність у V—IV тис. до н. е. розвивалася під прогресивним впливом більш розвинутих прибульців з півдня. Від людності балкано-дунайського неоліту аборигени-мисливці лісової зони Європи отримали навички виготовлення глиняного посуду, землеробства, тваринництва, примітивної металургії міді тощо⁹.

Пізніше у IV—II тис. до н. е. на базі згаданої місцевої людності постала індоєвропейська сім'я народів, до якої належить переважна більшість мешканців сучасної Європи. Формування прайноєвропейської мови та культури почалося в V тис. до н. е. у Південній Україні внаслідок контактів з трипільцями місцевої людності лісостепового Подніпров'я і Лівобережжя. Від трипільців та інших представників балкано-дунайського неоліту пращури індоєвропейців отримали згадані новації. Всі ці прогресивні нововведення запозичувалися разом із відповідною термінологією¹⁰. Новітні дослідження лінгвістів довели, що сільськогосподарська лексика індоєвропейських народів значною мірою має близькосхідне походження.

лишки населення почали розселятися на сусідні, малозаселені терени: на схід у Центральну Азію та Індію, на південь в Аравію та Північну Африку.

Один з головних шляхів розселення найдавніших землеробів і скотарів починався у Південній Анатолії і вів на захід островами Егейського моря в Східну Грецію. У VII тис. до н. е. за некаліброваною шкалою вихідці з Анатолії принесли з собою на південь Балканського півострова навички відтворювального господарства, культурні рослини (пшеницю, ячмінь, сочевицю), домашніх тварин (вівці, кози), близькосхідну культуру, вірування та мову. Ці люди належали до середземноморського антропологічного типу, який характеризується граційністю (тонкокістністю), невисоким зростом, темною пігментацією, скошеним чолом і великим носом своєрідної форми³.

Особливо багато землеробських і тваринницьких термінів, назв продуктів харчування, предметів побуту індоєвропейці запозичили у прахатів та прахуритів, прабатьківщина яких розміщувалася в Малій Азії. Це й зрозуміло, адже саме звідси у VII тис. до н. е. прийшли в Східну Грецію пращури балканського неоліту. С. А. Старостін¹¹ наводить велику кількість мовних запозичень з хатської та хуритської мов в індоєвропейські, у тому числі: *akuo* — кінь; *kago* — коза; *poroko* — поросся; *hvelena* — хвиля, вовна; *auig* — овес; *tughio* — рож, жито; *lino* — льон; *kulo* — колоти, спис; *guerap* — жорнов; *sel* — село; *dholo* — долина; *arho* — ареал, простір; *tuer* — творог; *sur* — сир; *penkue* — п'ять; *klau* — ключ; *medu* — мед, солодкий; *akro* — поле; *bar* — зерно та багато інших.

Ще раніше В. Ілліч-Світич¹² зазначав, що певну частку своєї аграрної, тваринницької та побутової лексики індоєвропейці запозичили з таких близькосхідних мов, як шумерська, прасемітська, еламська. Як приклад запозичень з прасемітської мови дослідник наводить слова: *taugo* — бик; *gait* — коза; *agno* — ягня; *bar* — зерно; *dehno* — хліб, зерно; *kern* — жорнов; *sekur* — сокира; *nahu* — посудина, корабель; *haster* — зірка; *septm* — сім та ін. З мови шумерів індоєвропейці запозичили корені: *kou* — корова; *geud* — руда; *auesk* — золото; *duer* — двері; *hkor* — гори та ін.

Схоже, В. Ілліч-Світич обрав невдалий термін для позначення частини згаданої лексики. Семіти виділилися з афразійської спільноти Східного Середземномор'я не раніше IV—III тис. до н. е. А близькосхідні запозичення в індоєвропейських мовах сталися не пізніше V тис. до н. е. Тому те, що В. Ілліч-Світич звав семітською лексикою, можливо, варто було б назвати афразійською. Так, запропонований знаним лінгвістом невдалий термін опинився в працях фахівців, живлячи серед аматорів хворобливі підозри прасемітської змови вчених.

Отже, простежений археологами та антропологами генетичний, культурний, антропологічний зв'язок балканського неоліту, а через нього і трипільської культури з південноанатолійським центром становлення землеробства і тваринництва підтверджується новітніми лінгвістичними дослідженнями. Про хато-хуритську гідронімію на Балканах, у Подунав'ї, Трансільванії неодноразово писали різні дослідники, пов'язуючи її з культурами балкано-дунайського неоліту¹³. Численні хато-хуритські лінгвістичні запозичення в мовах індоєвропейців, які отримали навички землеробства та скотарства разом з відповідною термінологією від населення балкано-дунайського неоліту, у тому числі трипільців, дають підставу припускати, що останні в етномовному аспекті були споріднені з хато-хуритами Малої Азії VII—IV тис. до н. е. Переконливі аргументи на користь генетичного зв'язку балкано-дунайського неоліту (в тому числі його північно-східної гілки Трипілля) наводить Ю. Павленко¹⁴. Проте наявність серед індоєвропейських лінгвістичних запозичень шумерських, афразійських, еламських термінів свідчить, що балкано-дунайський неоліт не був монолітно хато-хуритським. Очевидно, відбулося кілька різноетнічних міграційних хвиль з Близького Сходу в Грецію, в яких різною мірою брали участь не тільки хато-хурити Анатолії, а й представники інших стародавніх етносів Близького Сходу¹⁵.

Отже, балкано-дунайський неоліт, у тому числі трипільська культура, тісно пов'язані зі згаданими етносами Близького Сходу, які не належать до народів індоєвропейської мовної спільноти¹⁶. Оскільки українці, на відміну від трипільців, є індоєвропейцями, то немає підстав вважати трипільців українцями¹⁷.

Як відомо, слов'янство своїм корінням, разом з балтами та германцями, сягає не трипільців, а культур шнурової кераміки. З дезінтеграцією Трипілля збіглася потужна міграція з Центральної Європи через Польщу на Волинь, Полісся, верхній Дніпро індоєвропейських племен культур кулястих амфор та шнурової кераміки. Переважна більшість учених вважає саме цю людність III тис. до н. е. пращурами балтів і слов'ян, до яких належать і українці¹⁸ (див. рисунок).

Проте було б неввірно абсолютно заперечувати роль трипільців в україногенезі. Як і інші стародавні народи України (скіфи, сармати, фракійці, балти тощо), трипільці не були українцями, але певною мірою були їхніми пращурами. На нашу думку, деякі елементи традиційної культури, що мають близькосхідне походження, потрапили в український етнокультурний комплекс як спадщина трипільців. До них, зокрема, належать релікти культів священного бика, небесного змія тощо в українському фольклорі. Ці самі витоки має архаїчна лексика близькосхідного походження в індоєвропейських мовах, у тому числі в ук-

раїнській, про що останнім часом пише Ю.Л. Масенкіс¹⁹. Мабуть, деякі елементи землеробської етнокультури українців (зокрема, глинобитна хата) успадковані нами від найдавніших балканських землеробів, у тому числі трипільців²⁰.

Елементи культури не тільки трипільців, а й багатьох стародавніх народів території України стали органічними складовими неповторного українського етнокультурного комплексу, який, на мою думку, склався в V—VII ст., тобто в ранньому середньовіччі²¹. Саме у цей час формувалася етнокультура більшості великих народів середньої смуги Європи: французів, англійців, німців, сербів, хорватів, чехів, словаків, поляків, українців та ін.

Отже, українці не кращі, але й не гірші за інші народи Європи. Їхній етногенез — це об'єктивний процес, зумовлений універсальними законами етнотворення континенту. Оцінювати ж концепції походження українців чи будь-якого іншого народу мірлами патріотизму чи романтичних сантиментів безглузда і контрпродуктивна справа.

Яскраві приклади такого підходу знаходимо у згаданій збірці «Трипільська цивілізація у спадщині України». Вона містить зважені, професійні статті відомих фахівців з проблематики Трипілля — Т. Мовші, В. Круца, Г. Пашкевич, О. Корвін-Піотровського, С. Ринова, М. Відейка, Т. Ткачука та ін. Варта особливої уваги блискуча за своєю аргументацією стаття Ю. Павлинка про етнолінгвістичні зв'язки трипільців з хатами Малої Азії, про що неодноразово писав і автор цих рядків.

На тлі професіоналів дисонансом звучить голос відомих народних депутатів І. Зайця та В. Черняка, запальні статті яких демонструють суміш аматорства з агресивною безапеляційністю. Писати таке про українських діячів, політичній позиції яких давно симпатизуєш, нелегко, але, певно, треба. Адже з далеких від науки позицій вони не тільки несправедливо звинувачують українських археологів у свідомому викривленні стародавньої історії України, а й утверджують у суспільстві продуковані аматорами, а іноді й просто заробітчанами екзотичні міфи. Таким способом ми не підвищуємо престиж України, чого так широко бажають згадані народні депутати, а дискредитуємо її науку і штовхаємо українську громадськість на манівлі хибних, антинаукових уявлень про своє минуле, роблячи з неї посміховисько в очах цивілізованих європейців.

Зупинюся лише на кількох сентенціях шановних опонентів.

Зокрема, як фахівець з археології кам'яної доби не можу погодитися з ультрапатріотичним твердженням В. Черняка, що «найбільша кількість палеолітичних поселень знаходиться на території України»²². Більше й краще їх досліджують у Франції, звідки й розпочалося вивчення палеоліту у XIX ст. Тягнувши коріння українців з палеоліту, шановний народний депутат неочачно заявляє, що «мізинські, трипільські та українські горщики є надзвичайно схожими»²³. Змушений нагадати, що глиняні горщики є визначальною ознакою неоліту, а в палеоліті горщиків взагалі не було, тим більш у Мізині, якому 18—16 тис. років.

Не може й мовитися про зародження землеробства в Україні²⁴. Адже його найдавніші сліди у вигляді відбитків зерен domestikованої пшениці та ячменю на черепках посуду у нас датуються близько 8 тис. років тому, а на пам'ятках натувійської культури Східного Середземномор'я — 15—11 тис. років тому²⁵. До того ж, дикі пращури цих зернових, як і найдавніших домашніх тварин (кози, вівці), відомі саме на Близькому Сході²⁶, а не в Україні. Про те, що у нас такі пшениці колись росли, але шезли, як вважає шановний В. Черняк, говорить також немає підстав. Адже палінологія, що вивчає пилок рослин, який мільйонами років зберігається в землі, однозначно свідчить — дикі пращури трипільських злаків в Україні не росли. Не була буго-дністровська культура і найдавнішою землеробською в Європі, бо ще за 2 тис. років до неї землеробство знала людинність докерамічного неоліту Східної Греції.

А на патетичний вигук народного депутата: «Чому ви шукаєте корені трипільців у Східному Середземномор'ї, Малій Азії, Анатолії, Фессалії, на Балканах? Чому ви шукаєте наше коріння у них, а не їхнє у нас?»²⁷ — відповідаю. Тому, що ті явища, які у «нас» представлені Трипіллям, у «них» на кілька тисяч років давніші. Наприклад, ранні пам'ятки Кукутені Румунії давніші за найранніші пам'ятки Трипілля. А раз так, то останнє не може бути матір'ю ранньоземлеробських протоцивілізацій Подунав'я, Балкан чи Близького Сходу, тому що матері не бувають молодшими за дочок.

Науково некоректне й твердження В. Черняка, що «індоєвропейці і арійці — це один і той же етнос на різних територіях»²⁸. Індоевропейці — взагалі не етнос, а спрощений синонім абстрактного лінгвоетнічного класифікаційного поняття «індоєвропейська сім'я народів», що поєднує сотні конкретних етносів, у тому числі й арійців.

Немає переконливих наукових аргументів, що трипільці «пекли хліб, приручили бика, коня, винайшли сани і воза». Якщо переконливих доказів знайомства трипільців з колісним транспортом немає, то глиняні моделі саней відомі. Проте рештки лиж та похідних від них мисливських саней (нартів) маємо в лісовому мезоліті Європи. А значить, трипільці не були їх першовідкривачами. Домашній бик на Близькому Сході та в Європі відомий задовго до появи Трипілья, зокрема в докерамічному неоліті Балкан і в культурі лінійно-стрічкової кераміки Подунав'я VI тис. до н.е. Немає впевненості, що знайдені на трипільських поселеннях кістки коня належали доместикованій, а не дикій формі. До того ж, більшість фахівців вважає, що коня приручили не трипільці, а їхні сусіди – скотарі середньостогівці чи їхні нащадки.

Інакше як курйозом не назвеш столітній міф про трипільський хліб. Першовідкривач Трипілья В.В. Хвойка назвав рештками хліба знайдені ним у попелі трипільського вогнища «шишковидные лепешки». Пізніше спеціальне дослідження знаного палеозоолога, згодом академіка, І.Г. Підоплічка, показало, що було знайдено зовсім не хліб, а рештки собачих та вовчих копролітів (екскрементів)²⁹.

Твердження, що трипільці «в процесі занепаду трипільської культури перейшли до скотарства... і трансформувалися... в ямну культуру та культури шнурової кераміки, які представляли основну групу індоєвропейської спільноти»³⁰, настільки екзотичне, що не потребує коментарів.

Важко погодитися, що кургани усатівської культури були прообразами єгипетських пірамід³¹, бо прототипами останніх були взагалі не кургани, а так звані мастаби. Від цих кам'яних структур у формі паралелепіпеда походить рання східчаста піраміда фараона Зосера, а вже від них — відомі всім туристам класичні піраміди Хеопса, Хефрена, Мікерена. До того ж, Усатове в цілому синхронне раннім пірамідам Єгипту, так що єгиптян важко звинуватити у плагіаті ідеї кургану у давніх мешканців Одешини.

Незнання цієї елементарної інформації з археології та стародавньої історії є абсолютно нормальним, бо люди спеціалізувалися в інших галузях науки. Проте звідки така впевненість, що при мінімальних знаннях з проблематики можна наводити порядок у наукових побудовах кількох поколінь вітчизняних і зарубіжних фахівців, які присвятили складній проблемі своє життя? Чи, може, дійсно, «геній схоплює суть проблеми відчуттям, навіть не маючи достатньої кількості даних»? — як висловився сам В. Черняк³².

Неодноразові публічні звинувачення автора цих рядків шановними опонентами, що статтю для газети «Дзеркало тижня» № 14—15 від 15.05.2004 я значною мірою «переписав» зі своєї більш ранньої публікації, викликають подив і змушують мене навести приклади справжнього переписування.

Шановний В. Черняк так захопився критикою моєї книжки 1999 р. «Первісна історія України», що переписав з неї з мінімальними, «косметичними», перестановками окремих слів, але без посилань, два абзаци як емоційну кінцівку своєї критичної статті³³. Порівняйте: Л. Залізник, 1999, с. 113: «...вони зайняли Середню Азію, під іменем аріїв вдерлися в середині II тис. до н. е. до Індії та Ірану... Тут їх священні гімни були записані у найдавніших у світі книгах Рігведі та Авесті». Стаття В. Черняка, 2003, с. 40: «...вони зайняли Центральну Азію, а в середині II тис. до н. е. під іменем аріїв вторглися до Індії та Ірану. Їх священні гімни були записані у «Рігведі» та «Авесті» — найдавніших у світі книгах».

Звичайно ж, це не плагіат, тому що запозичений текст не містить наукової новизни, як тепер кажуть — «know how». Тоді взагалі незрозуміло, навіщо було його переписувати без відповідних посилань, які потребують у таких випадках правила наукової етики.

Не вдається у фактологічні деталі проблеми, а мислить по-державному широко інший народний депутат І. Заєць³⁴. Він закінчив наукову кар'єру на посаді молодшого наукового співробітника Інституту економіки АН України, а з тисяч наукових праць з проблематики Трипілья йому «вдалося прочитати», за його словами³⁵, аж кілька

десятків, включно з газетними публікаціями (!). Спираючись на власний науковий і «життєвий досвід»³⁶, він пропонує науковому світові принципово нову, «справжню» методологію наукового дослідження: «Представники справжньої наукової школи... аналізують всю палітру думок... і знаходять таку аргументацію, яка стверджує саме їхню позицію. В іншому випадку маємо справу з кон'юнктурною в науці, а не з пошуком істини»³⁷. Отакої! А я все життя вважав, що кон'юнктурною і є саме цей, милий серцю народного депутата тенденційний добір вигідних досліднику фактів і аргументів. А виявляється якраз навпаки. Воістину, вік живи, вік учись...

Шановний І. Заєць не відчуває комічності ситуації, коли колишній аспірант, який навіть не захистив кандидатську дисертацію зі своєї прямої спеціальності, дає суворі методологічні вказівки десяткам докторів і кандидатів археології з дуже специфічної проблематики, про яку судить із газетних статей та життєвого досвіду. Не менш комічне і пряме звинувачення прибічників міграційної версії походження трипільців, до яких належу не тільки я, а й М. Грушевський, в отриманні грошей за свої «кон'юнктурні» погляди³⁸. Народний депутат навіть не образив, а насмішив усіх, хто, на відміну від нього, має хоч якесь відношення до археології. По-перше, грошей не вистачить, бо практично всі діючі фахові археологи стосовно Трипільля «міграціоністи». А по-друге, ми й раді десь отримати гроші, та хто їх нам дасть.

Археологія, на жаль, не Верховна Рада, де можна заробити копійчину. Так що, пане Іване, не міряйте нас за нардепівськими мірками. І копаємо, і пишемо, і друкуємося власним коштом. Майже як знаменитий Шліман, що відкрив Трою. Уже понад 30 років намагаюся проводити літо в експедиціях, як переважна більшість моїх колег. Сезон масових відпусток в Інституті археології НАН України — листопад—січень. Правда, минулі три роки брав відпустку в липні, щоб покопати найдавніші пам'ятки буго-дністровської культури, яку Ви вважаєте матір'ю Трипільля. До речі, а де і коли відпочивають народні депутати? І на якому розкопі, шановний пане Іване, відпочили минулим літом Ви, що беретесь вичитувати археологів, маючи уявлення про їхні проблеми з «газетних публікацій»?

А щодо грошей, то ні для кого з моїх колег не секрет, що їх дух стоїть не над злидненням Інститутом археології НАНУ, а над благодійним Трипільським фондом, який Ви очолюєте. І це добре, тому що в археологів з'явилася хоч якась надія профінансувати дослідження. Утім на цей дух, як мухи на мед, злітаються і просто заробітчани. Саме цим пояснюється підвищена концентрація навколо фонду ультрапатріотів, від яких ніхто ніколи українського слова не чув, нащадків трипільських брахманів, які, будучи членами спілки письменників України, не приховують у своїх працях, що у них «аллергія на український язык», новоспечених трипільців-автохтоністів і цивілізаціоністів.

До речі, «цивілізація» в перекладі з латини означає «держава». А оскільки жоден серйозний фахівець, який дорожить своїм науковим ім'ям, не визнає трипільської державності, то говорити про трипільську цивілізацію є стільки ж підстав, як і про цивілізацію мисливців на мамонтів чи неандертальців прильодовикової Європи. Врешті-решт, яке видатне відкриття сталося останнім часом, що визнана всіма фахівцями трипільська культура раптово трансформувалася в цивілізацію, від якої походять усі цивілізації світу? Невже відкрили трипільську Трою? Чи вийшло фундаментальне аналітичне дослідження? Нічого подібного. Відкрили не трипільську Трою, а благодійний фонд «Трипільля». З'явилися певні фінансові перспективи. Само по собі це непогано, але, погодьтесь, ще не підстава для фундаментальної революції в науковій концепції Трипільля.

Так профінансований нефахівцями з проблематики попит породжує адекватну, науково некоректну, часто кон'юнктурну пропозицію. Отже, маємо трипільську цивілізацію, про яку пишуть дві категорії авторів — ті, які взагалі не розуміють, про що пишуть, або ті, хто дуже добре розуміють, що вони з цього матимуть. На мою думку, виконання цього безглузлого соціального замовлення дасть Україні не щиро бажане керівниками фонду підняття престижу, а дискредитацію національної науки в очах міжнародної наукової громадськості. Я ж дивлюся на цього кон'юнктурного, квазінаукового покруча, як відомий літературний герой на французьку кухню: «Мне лягушку хоть сахаром облепи, не возьму ее в рот».

Невже патріотизм українського вченого полягає у прикрашенні минулого України будь-якими засобами, навіть такими, що суперечать фактам. Адже шила

в мішку не втаїти, і рано чи пізно неправда відкриється і замість підняття престижу України дискредитує її науку.

Визнання генетичного зв'язку Трипілля з балкано-дунайським неолітом проголошується мало не зрадою українського народу, а його генетичний зв'язок з Малою Азією — прасемітизацією трипільців. «Антинауковим» версіям підкуплених міграціоністів-зрадників протиставляється патріотична позиція М. Грушевського та В. Даниленка як фундаторів автохтонної концепції походження трипільців-українців. Імовірно, шановні народні депутати здивувалися б, дізнавшись, що ні той, ні цей не тільки ніколи не вважали трипільців українцями, але й не були такими стійкими автохтоністами щодо трипільців, як комусь хотілося б. Зокрема М. Грушевський аналогії щойно дослідженим під Трипіллям матеріалам убачав у «знахідках середньодунайських країв», у Фессалії «і в пам'ятках старої егейської культури передмікенських часів». Ці паралелі, на думку історика, «роблять досить малоправдоподібною гіпотезу самостійності (Трипілля. — Л. З.) і більш кажуть сподіватися розв'язання справи від дальших азійських нахідок»³⁹.

В. Даниленко серед культур розписної кераміки Європи, до яких належить і Трипілля, виділяв лінію розвитку, яку «в силу очевидного родства с юго-западноанатолийской культурой, естественнее всего связывать с проникшей из Восточного Средиземноморья в Южную Европу ветвью архаичного семито-хамитского массива»⁴⁰.

Виходить, що сам В. Даниленко долучився до прасемітизації балкано-дунайського неоліту (а отже, і Трипілля), а М. Грушевський стояв біля витоків непатріотичної, на думку народних депутатів, міграційної версії походження трипільців. До категорії міграціоністів-зрадників, за В. Черняком, потрапляють і такі патріоти України, як В. Щербаківський та В. Петров. «Трипільці — це круглолобові передньоазійського типу (яфетити), які принесли шілу цю хліборобську культуру з Передньої Азії», — пише В. Щербаківський. Йому вторить В. Петров: «Трипільці належать до так званого передньоазійського антропологічного типу. Вони є представниками арменодного типу... проф. В. Щербаківський мав цілковиту рацію, вказуючи на спорідненість між трипільцями і хетитами. Для хетитів властиве також скошене чоло, вигнутий вірлячий ніс, продовгасте обличчя, як і для трипільців... За своїм антропологічним типом українці не є трипільці. Як в мовному відношенні український народ говорить однією з індоєвропейських мов, а не однією передіндосвропейських, яфетедичною абощо, так і антропологічно український народ не може бути ототожнений з народами, що справді є прямими нащадками неолітичної людності Європи»⁴¹.

Враховуючи викладене, безапеляційне твердження В. Черняка: «жодних переконливих доказів на користь гіпотези німісського походження Трипільської культури не існує»⁴², звучить, м'яко кажучи, непереконливо.

Зробивши сувору виволочку прибічникам міграційної версії походження трипільців (а ними є фактично всі фахові археологи разом з батьком української історії М. Грушевським), народні депутати згадали добрим словом лише «відчайдушно сміливого у своїх висновках Ю. Шилова». Очевидно, саме на його позицію, як зразково патріотичну щодо Трипілля, слід орієнтуватися нетямущим українським археологам. Як добре відомо останнім, зовсім недавно «спаситель людства» Ю. Шилов боровся у складі «Російського об'єднательного движениия» у Москві з «колоніальної експансії Запада... за об'єднання братів славян в единое экономическое пространство и оборонный союз на территории бывшего СССР». У його працях трипільська Арата — це колыска трьох братніх народів (росіян, українців, білорусів), а Російська імперія є «прямой наследницей древнейшего в мире государства Араты... и следовательно, хранительницей этнокультурного корня индосвропейских народов и земной цивилизации вообще... С крушением Российской империи начался смертоносный процесс...». Отже, негайно рятуймо аратську Російську імперію. За Ю. Шиловим, «ядром объединительных процессов становятся Беларусь, Россия и Украина»⁴³.

Виходить, ще трипільські брахмани через «відчайдушно сміливого спасителя людства» Ю. Шилова заповіли Україні повертатися в старе імперське стійло і звично плентатися за Москвою у безнадійному протистоянні цивілізованій Європі. Дивує, що саме ця, до болі знайома багатьом поколінням українців казка обрана народними депутатами за зразок патріотичного підходу до вирішення

проблеми ролі Трипілья в стародавній історії України. Невже наші національно свідомі депутати не знайшли нічого кращого, ніж нова, вже арабська коліска трьох братніх народів, автор яких кличе українців до чергового «єдінення» проти цивілізованої Європи в «оборонний союз на території бывшего СССР»?

То ще до такої «деколонізації наукового мислення» закликає невідомих українських кандидатів та докторів археології колишній молодший науковий співробітник без наукового ступеня, а нині народний депутат І. Засць, який, з його ж слів, спирається у вирішенні проблеми Трипілья на газетні публікації? Воістину, якщо «поэт в России больше чем поэт», то в Україні народний депутат ще й трипільязнавець.

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що трипільська версія походження українців — типовий приклад історичної міфотворчості, тому що не узгоджується з науковими фактами. Це породження щирого патріотизму, зрозумілої недовіри до офіційної науки, аматорства і постколоніального комплексу меншовартості. Після століть статусу «молодшого брата» нам дуже хочеться бути найстаршими. Користь від цього псевдонаукового, квазіпатріотичного жанру для Української держави сумнівна, а шкода — очевидна. Пригадуються слова археолога і поета Бориса Мозолєвського щодо трипільської версії походження українців: «Чого ми такі нерозумні, що бажасмо бути найстаршими? Адже чим старший – тим ближчий до могили». Крім того, у наш складний час дезорієнтується громадськість, дискредитується українська історична наука в ідеологічній боротьбі за побудову незалежної України.

¹ *Залізняк Л.Л.* Первісна історія України. — К., 1999. — С. 87—91, 109—111, 218—220.

² *Черняк В.* Трипілья — вікно у початок історії // Трипільська цивілізація у спадщині України. — К., 2003. — С. 37.

³ *Алексеев В.П.* География человеческих рас. — М., 1974. — С. 224, 225.

⁴ *Мелларт Д.* Древнейшие цивилизации Ближнего Востока. — М., 1992; *Титов В.С.* Неолит Греции. — М., 1969.

⁵ *Мелларт Д.* Указ. соч.; *Титов В.С.* Указ. соч.; *Шнирельман В.А.* Возникновение производящего хозяйства. — М., 1989; *Дьяконов И.М.* О прародине носителей индоевропейских диалектов // Вестн. Древней истории. — 1982. — № 4; *Залізняк Л.Л.* Зазн. праця. — С. 110.

⁶ *Шнирельман В.А.* Указ. соч. — М., 1989.

⁷ *Титов В.С.* Указ. соч.

⁸ *Павленко Ю.В.* Етномовна ідентичність носіїв трипільської культури // Трипільська цивілізація у спадщині України. — К., 2003. — С. 118—136.

⁹ *Залізняк Л.Л.* Нариси стародавньої історії України. — К., 1994. — С. 91, 100.

¹⁰ *Залізняк Л.Л.* Нариси... — С. 86, 91; *Він же.* Первісна історія... — С. 110, 111.

¹¹ *Старостин С.А.* Индоевропейско-северокавказские изоглоссы // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М., 1988. — С. 112—164.

¹² *Иллич-Свитыч В.М.* Древнейшие индоевропейско-семитские языковые контакты // Проблемы индоевропейского языкознания. — М., 1964.

¹³ *Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В.* Индоевропейский язык и индоевропейцы. — Тбилиси, 1984. — С. 862, 863; *Иванов В.В.* К проблеме языковой принадлежности носителей культуры линейно-ленточной керамики и лендельской культуры Центральной Европы V—IV тыс. до н. е. // Античная балканистика. Карпато-Дунайский регион в диахронии. — М., 1984.

¹⁴ *Павленко Ю.В.* Зазн. праця.

¹⁵ *Залізняк Л.Л.* Первісна історія... — С. 111.

¹⁶ *Там само.* — С. 110.

¹⁷ *Там само.* — С. 217—221; *Залізняк Л.Л.* Походження українського народу. — К., 1996. — С. 4—18.

¹⁸ *Максимов С.В.* Етногенез слов'ян у світлі археологічних джерел України III—I тис. до н. е. // Археологія. — 1994. — № 4. — С. 70, 71.

¹⁹ *Мосенкіс Ю.Л.* Мова трипільської культури. — К., 2001. — 163 с.

²⁰ *Залізняк Л.Л.* Первісна історія... — С. 87.

²¹ *Залізняк Л.Л.* Нариси... — С. 130; *Він же.* Походження... — К., 1996; *Він же.* Первісна історія... — С. 221—226.

²² *Черняк В.* Зазн. праця. — С. 34

²³ *Там само.*

²⁴ *Там само.* — С. 37.

²⁵ *Hassan F.H.* Spread of food production in the Middle East // A Semi-Annual Archaeological Refreed Journal on the Arab World. — Issue N1, Jan., 2000. — P. 7—28.

- ²⁶ Шнирельман В.А. Указ. соч.
- ²⁷ Черняк В. Зазн. праця. — С. 34.
- ²⁸ Там само. — С. 35
- ²⁹ Хвойка В. Начало земледелия и бронзовый век в Среднем Поднепровье // Тр. XIII АС. — М., 1907. — Т. 1. — С. 2; Коришак К. Землеробство давніх родових громад Середнього Подніпров'я // Наук. зап. Ін-ту історії Матеріал. культури — К., 1935. — Кн. 5, 6. — С. 36, 37.
- ³⁰ Черняк В. Зазн. праця. — С. 40.
- ³¹ Там само. — С. 39.
- ³² Там само. — С. 35.
- ³³ Там само. — С. 40.
- ³⁴ Засць І.О. Стан і перспективи досліджень, охорони та популяризації трипільської цивілізації // Трипільська цивілізація у спадщині України. — К., 2003. — С. 12—27.
- ³⁵ Там само. — С. 16.
- ³⁶ Там само. — С. 20.
- ³⁷ Там само. — С. 18.
- ³⁸ Там само. — С. 16.
- ³⁹ Грушевський М.С. Історія України-Руси. — Т. 1. — С. 45, 46.
- ⁴⁰ Даниленко В.М. Энеолит Украины. — К., 1974. — С. 142, 147.
- ⁴¹ Шербаківський В. Формування української нації. — Прага, 1941. — С. 39; Петров В.П. Походження українського народу. — К., 1992. — С. 22, 24.
- ⁴² Черняк В. Зазн. праця. — С. 39.
- ⁴³ Шилов Ю. Победа. — К., 2000. — С. 76, 92, 105; Залізник Л.Л. Новітні міфи в індоєвропейській Східній Європі // Археологія. — 2002. № 4. С. 88—98; Він же. Свиня як критерій нордичних народів та семітів // Київ. старовина. 2002. № 3. — С. 152—160.

Одержано 15.04.2004

Л.Л. Залізник

ТРИПОЛЬЕ ГЛАЗАМИ УЧЕНЫХ И ПОЛИТИКОВ

Анализ материальной и духовной культуры трипольцев, а именно их хозяйства, состава культурных растений и животных, домостроительства, керамики, орнаментики, скульптуры, верований и ритуалов, данных антропологии и палеолингвистики приводит автора к выводу о том, что Триполье как северо-восточный форпост балкано-дунайского неолита генетически тесно связано с южноанатолийским центром неолитизации Ближнего Востока. Балкано-дунайский неолит формировался в VIII—VI тис. до н. е. вследствие миграции древнейших земледельцев Анатолии, которые считаются предками хатто-хуритов. На этом основании древнейшие земледельцы Балкан, Подунавья, Правобережной Украины по своим этнолингвистическим характеристикам были тесно связаны с прахатто-хуритами Анатолии. Трипольцы не были не только украинцами, но даже индоевропейцами. Все попытки рассматривать трипольскую культуру как автохтонную цивилизацию, которая возникла на местной, восточно-европейской почве и определила появление и развитие древнейших цивилизаций Ближнего Востока, в частности Шумера, не имеют под собой серьезных научных оснований.

L.L. Zaliznyak

TRYPILLYA FROM THE POINT OF VIEW OF SCHOLARS AND POLITICIANS

The analysis of material and spiritual culture of the Trypillians, namely their economy, composition of domesticated animals and plants, housebuilding, pottery, decorative patterns, sculpture, beliefs and rituals, anthropological and paleolinguistics data has lead the author to a conclusion that Trypillya as a northeastern outpost of the is genetically very close to the South Anatolia center of the Near East neolitization. The Balkan-Danube Late Stone Age Culture had formed in the VIII—VI millennia B.C. as a result of migration of the ancient farmers of Anatolia, who are considered to be the ancestors of the Hattians and Hurrians. On that ground the ancient farmers of the Balkan, the Danube River region, the right-bank Ukraine were closely connected with the Forehattians and Hurrians of Anatolia as far as their ethno-linguistic features are concerned. The Trypillians were neither Ukrainians, nor even Indo-Europeans. There is no serious scholarly ground to regard the Trypillian culture as an indigenous East-European civilization, which predetermined emergence and development of the most ancient civilizations of the Near East, specifically Sumer.